
TIL OPPLYSNING

En skriftserie fra Universitetsbiblioteket i Trondheim

ISSN 1502-0800

Ansvarlig redaktør: Bibliotekdirektør Ingar Lomheim

NUMMER 13

Dette verket er omfattet av åndsverkslovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forfatter er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med interesseorganer for rettighetshavere til åndsverk.

ISBN 82-7113-109-5

UBiT, Universitetsbiblioteket i Trondheim, desember 2003

Vitenskap og nasjonsbygging. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim på 1700-tallet.

Foredrag på Chr. Hansteen-symposium, Blindern, Oslo universitet, 26/10 2002.

[Monica Aase](#)

Innhold

- [Innledning](#)
- [Norge på 1800-tallet og på 1700-tallet](#)
- [Kartlegging av ressurser](#)
- [Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab](#)
- [Selskabets virksomhet](#)
- [Selskabets skrifter](#)
- [Selskabets bibliotek og medlemmenes](#)
- [Naturaliekabinett Gunnerus - Linne](#)
- [Selskabets kontakter. Medlemmenes innsatser](#)
- [Premievirksomheten](#)
- [Konklusjon](#)
- [Bibliografi](#)

Innledning

Nasjonsbygging er et fenomen som har eksistert helt opp mot vår egen tid, nå sist når kolonialmaktene har sluppet taket. Nasjoner skal prøve å bygge opp sin egen identitet innen kultur, vitenskap og statskikk. Viktige symboler skal taes i bruk: eget flagg og egen nasjonaldag. Forutsetningene varierer fra land til land, demografiske og andre forhold er ikke alltid med på å gjøre arbeidet lett. Men felles for de nasjonsbyggende landene er ønsket om at innbyggerne skal føle at det hører til og identifiserer seg med staten.

Norge på 1800-tallet, og på 1700-tallet

Eksterne politiske forhold etter napoleonskrigene førte til at Norge i 1814 ble løsrevet fra Danmark og fikk internt selvstyre i union med Sverige. Mot midten av 1800-tallet startet i Norge en nasjonsoppbygging som vi senere ikke har hatt tilsvarende. Vitenskapsmenn (historikere, lingvister, folklorister, naturvitere og geografer) bidro sammen med kunstnere til den prosessen. Vi kan også nevne de store oppdagelsesreisene som nordmenn sto for, særlig i arktiske strøk, i første rekke Fridtjof Nansen og Roald Amundsen. Mot slutten av 1800-tallet bygde det seg opp en politisk krise mellom Norge og Sverige, en krise som kulminerte i unionsoppløsningen i 1905. Historikere snakker om en cesur, dvs. et dypt innsnitt i den politiske kontinuiteten.

En viss parallellitet kan iakttas i utviklingen av Finland og Norge som nasjonalstater på 1800- og 1900-tallet: eksterne politiske krefter førte til at Finland ble løsrevet fra Sverige i 1809 og Norge fra Danmark i 1814. Hele Finland, med unntak for visse deler, ble et internt selvstyrt storfyrstedømme under den russiske tsaren.

Ifølge geografen Anssi Paasi er en viktig del av dannelsen av nasjonalstater "romlig sosialisering". Det er en prosess hvor individer og grupper blir sosialisert i troen på at de tilhører et adskilt territorium med bestemte grenser. Staten kan defines som en politisk organisasjon med et bestemt territorium. Nasjonen kan defineres som en folkegruppe som oppfatter seg selv som noe som har felles identitet bygget på felles kulturelle verdier og felles historiske erfaringer. Kombinasjonen "nasjonalstaten" kan sies å være en suveren stat styrt av en gruppe som ser seg selv som en felles enhet. Man ønsker å opprettholde en nasjonal bevissthet knyttet til et bestemt territorium. Blant faktorer som var viktige for oppblomstringen av nasjonalismen i både Finland og Norge på 1800-tallet var: politisk bevissthet på grunn av ny statsdannelse, nasjonalromantikk som kilde til kulturell mobilisering, økonomisk integrering og språkstrid. I Finland spilte Zachris Topelius (1818-1898) en sentral rolle. Han bidro til å forme skolegeografiens innhold i flere generasjoner, begrepsfeste idéen om Finland

og fremme undervisning og forskning om dette på universitetet. (Jones 1999.)

Den moderne europeiske historieforskningen oppstod først på 1800-tallet, knyttet til navn som B.G. Niebuhr, Th. Mommsen, L. von Ranke, og fremst definert ut fra moderne kritisk-vitenskapelig kildebehandling. Her i Norge, før 1814 hadde den historiske interessen og aktiviteten for det meste resultert i en omfangsrik litteratur av historisk-topografiske skrifter om norske distrikter og bygder, altså en tidlig forløper for vårt århundres blomstrende lokalhistoriske litteratur i Norge. Etter 1814 døde den aktiviteten helt ut. Man samlet seg om den *nasjonale* historien. Her kan nevnes P.A. Munch, R. Keyser og C.R. Unger. Man ønsket å hevde seg mot Sverige. (Supphellen 1979.)

Etter at Norge brøt ut av unionen i 1905, skiftet historieforskningen og historieaktiviteten i Norge karakter: den nasjonale politiske identitetshistorien kunne tones ned, man får en sterkere orientering mot bl.a. økonomiske og sosialhistoriske problemstillinger. Trådene kan knyttes tilbake til 1700-tallets lokal- og regionalhistorie, uten at den tradisjonelle nasjonale politiske historien blir borte. (Sandnes 1999.)

Hva kan da sies å være den vesentlige forskjellen mellom den nasjonsbygging som fant sted i Norge fra andre halvparten av 1800-tallet og den begynnende fokusering på det spesifikt norske, som preger slutten av 1700-tallet? Kan man her, på 1700-tallet, snakke om "nasjonsbygging"?

I midten av 1700-tallet hadde man en gryende fokusering på det norske, men uten noe egentlig mål å bli en selvstendig stat. Her var arbeidet med å finne den egne identitet et ledd i opplysningstidens tankegod: det ble viktig å finne ut om landet smuligheter. Markeringen av det spesifikt norske i slutten på slutten av 1700-tallet hadde altså ikke noe spesielt politisk engasjement i seg. En brytning med København og en oppdeling av dobbeltmonarkiet var ikke noe som man ønsket. Tvert imot. Cesuren her, på de vitenskapelige plan, kom i 1811, mener mange, da Norge fikk et eget universitet. (Under dansketiden ble et eget norsk universitet oppfattet som politisk sprengstoff.) I 1814 opplevde Norge en politisk cesur. Oppløsningen av dobbeltmonarkiet hadde som tidligere nevnt yttre årsaker.

Kartlegging av ressurser

1600-tallet var de store oppdagelsenes århundre: solen gikk ikke lengre rundt jorden, mange oppdagelser ble gjort og naturvitenskapene begynte å finne sin form. Innen medisinen oppdaget William Harvey i 1628 blodomløpet.

1700-tallet ble det århundrede da man begynte å definere *nytt* av oppdagelser. Det var ikke lenger nok å iaktta, oppfinnelser skulle settes inn i en sammenheng, vitenskapen skulle systematiseres og ordnes etter bestemte prinsipper. Opplysningstiden gjorde sitt inntog, med fornuften som fanebærer.

Varer skulle produseres og den store allmennheten skulle få del i den viten man hadde tilegnet seg. Dette var de store *encyclopedienes* tid. Nå skulle all viten samles innenfor permer, helst med instruktive tegninger utført i kobberstikk. I disse store oppslagsverkene finner vi avbildninger av maskiner og apparater og svært mye annet. Diderots encyclopedie er den mest kjente. I Sverige systematiserte den etter hvert verdenskjente legen og botanikeren Carl von Linné planter fra hele verden, etter et nytt system.

På denne tiden var Norge i dobbeltmonarki med Danmark og statsskikken var "det opplyste eneveldet". Blant mye annet ønsket staten å styrke og utvikle sine ressurser - statens økonomiske interesse var viktig. Men man måtte først vite hva slags ressurser som fantes. En sak var det menneskelige ressursene: det var viktig å få bedre statistikk over fødte og døde, noe som ble en oppgave for presteskaper. I 1743 gikk det ut en spørreliste til embetsmennene for å kartlegge hva slags naturressurser Norge hadde. De første listene var det prestene som svarte på. Presten utgjorde et viktig nettverk, ikke bare i Norge, men også, som geografen William Mead har påvist, også i Finland. (Supphellen 2002.)

I Frederik Vs tid, fra 1746 ble det satt i gang en aksjon for å åpne universitetet for naturvitenskap. Dette ble fra kongens side opplagt satt i sammenheng med at embedsmennene måtte ha konnskap om naturen for å kunne utnytte landet økonomisk, både når det gjaldt landbruk, industri og handel. Matematiske og fysiske studier skulle vektlegges. Samtidig ble det også gjort kjent at teologer og jurister som hadde gode kunnskaper i naturfag skulle foretrekkes ved embetsutnevnelser.

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab

I 1758 fikk Norge grunnlaget for sin første vitenskapelige institusjon idet Det Trondhiemske Selskab ble stiftet. Johan Ernst Gunnerus var kommet til byen som nyutnevnt biskop og sammen med rektor for Katedralskolen, Gerhard Schøning og den danske historikeren Peter Frederik Suhm stiftet han i 1760 det selskab som i 1767 fikk kongelig konformasjon og kunne kalle seg Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Slike akademier ble etablert mange steder i Europa. De skulle være en motvekt til de stivbente middelalderpregete universitetene, men uten undervisning av studenter. Vi kan sammenligne disse akademiene med våre dagers universitetssentre.

Johan Ernst Gunnerus

Da Gunnerus kom til Trondheim hadde han en akademisk karriere som helt klart gikk utenpå det som var vanlig. I en tid da Norge manglet universitet og de fleste gutter med godt lesehode kunne være glade hvis de fikk mulighet til å studere i København, hadde Gunnerus bak seg ikke bare et professorat i den dansk-norske hovedstaden, men også tolv års erfaring fra studier og undervisning ved to tyske universiteter: Halle og Jena. Under denne tiden publiserte han en rekke filosofiske verker basert på Leibnitz' og Wolffs idéer. (Landmark 1918.)

Tanken om opprettelse av et vitenskapelig selskap hadde Gunnerus med seg fra København. Han la fram sine planer i det hyrdebrev som han i 1758, like etter sin tiltredelse sendt ut til stiftets prester. Han oppmuntrer prestene til å

dyrke vitenskapene, ved siden av teologi også filosofi. Han konstaterer at det i Trondhjems stift ikke mangler på lærde menn. For å bli medlem av det selskab han ønsker å opprette, måtte man ha utgitt eller meddelt en prøve på innsikt i et vitenskapelige emne. (Gunnerus 1758.)

Året etter kom hyrdebrevet ut på tysk, men i en noe utvidet form, i det Gunnerus skyver åndsvitenskapene i bakgrunnen til fordel for naturvitenskapene. (I det første hyrdebrevet nevnes ikke naturvitenskapene.) Men han var også interessert i "oldsaker", dvs. arkeologiske funn, og mineralogi.

Gunnerus' hovedinteresse i Trondheim ble naturfagene: zoologi og botanikk. Han hadde en god lærer i stadsfysikus Stephan Henrici, som han dissekerte sammen med. Gunnerus' far hadde f.ø. lært sønnen å dissekere.

Vi kan uten videre konstatere at Johan Ernst Gunnerus var en av de merkeligste skikkelser vi kjenner fra naturforskningens barndom i vårt land. Han var den første egentlige organisatoren av et vitenskapelig liv og miljø i Norge.

Hvordan foregikk det?

Selskabets virksomhet

I løpet av de første årene ble mange norske og utenlandske personer valgt inn som medlemmer. Vi skal ikke underslå at blant de nye medlemmene også fantes en del personer som man håpet skulle bidra økonomisk til driften. Selskabets medlemmer kom sammen regelmessig og diskuterte vitenskapelige emner. Helt i begynnelsen ble det vedtatt at byens befolkning skulle ha adgang til de foredrag som ble holdt.

Selskabets skrifter

Suhm skriver om Gunnerus' funksjon i Trondheim:

"Gunnerus, som gjerne vilde gjøre sit Fødelandi Norge ligesaa berømt og oplyst i Videnskaber, som de mest bekjendte Lande i Europa er det, foreslog strax efter sin Ankomst 1759 Schøning og mig at opprette et lærd Selskab, saaledes at vi tre skulde strax begynde med at skrive, og naar man havde nogle Afhandlinger færdige, lade et Bind trykke, uden just at vente paa flere Medarbeidere."

Allerede i 1761 forelå det første bindet av Selskabets skrifter. Boken var inndelt i 12 kapitler, hvor biskop Gunnerus innledet med en betraktning over *Sielens Udødelighed*. Suhm skrev om *Det nærværende Seculi Smag i Henseende til Videnskaberne* og rektor Schøning om *Uår* og om *Kornmagaziner*. Biskopen bidro med flere artikler: *Om Havhesten*, *Om Loom-artede Fugle* og om

Mineralier i Finnmarken. Vi konstaterer at Gunnerus allerede tre år etter sin ankomst til Trondheim publiserte artikler innen naturvitenskap.

Selskabets bibliotek og medlemmenes

Da Selskabet i 1766 arbeidet med nye statutter, var Gunnerus opptatt av å skaffe det et bibliotek som kunne fremme vitenskapen. Det var beregnet på medlemmene, men skulle også være et offentlig tilgjengelig bibliotek noen timer per uke. I Trondheim fantes det på den tiden ikke så få privatbibliotek, og enkelte av dem, som for eksempel Thomas Angells bibliotek, var av betydelig omfang. I forslaget til statutter står det, foruten punktene om plikt for medlemmene til å yte bidrag til biblioteket i form av 2 bøker eller 10 riksdaler, at medlemmene etter evne burde holde tidsskrifter, og etter hvert la dem gå inn i biblioteket. I 1770 hadde biblioteket ca 600 bind. Gjennom bl.a. Gunnerus' utenlandske byttforbindelser vokste det jevnt. Historikeren Peter Frederik Suhm, som var gift med den rike Thomas Angells niese hadde et privatbibliotek som i 1765 da han forlot Trondheim omfattet ca 12.000 bind. Han var svært generøs med utlån. Suhms bibliotek, som ved hans død omfattet ca 100.000 bind, ble kjøpt av kongen og plassert i Det Kongelige Bibliothek. Dette biblioteket fikk da en del dubletter som kom til nytte da Det Kongelige Frederiks universitet i Christiania (nå: Oslo universitet) ble opprettet i 1811. Kongen skjenket det nye universitetsbiblioteket 60.000 dubletter.

Gunnerus' eget privatbibliotek omfattet ved hans død 2.651 bind, og for bøkene, to mikroskop, termometer og barometer ble det betalt noe over 1962 riksdaler. Samlingen gjenspeiler biskopens studier, forskning og interesser. Her finner vi selvfølgelig teologi, historie og naturvitenskap, men også mange andre emner. Biskopen bestilte bøker direkte fra København, som så mange andre. Trondheims bokhandlere klaget over forholdet, men til ingen nytte.

Gerhard Schøning (rektor ved Katedralskolen i Trondheim), og Christopher Hammer er andre eksempler på boksamlende medlemmer i Selskabet.

Den intellektuelle elite og medlemmene av Selskabet hadde ofte private boksamlinger. Da eieren døde, ble det som regel gitt ut trykte auksjonskataloger. Mange av disse små heftene er bevart ved de større bibliotekene i Norge. Ofte finner man notater i marginen som viser hvor mye som ble betalt for hver bok og hvem som kjøpte den. Mange av bøkene vandret fra eier til eier for til sist å få sitt hjem ved et bibliotek. (Nissen 1993.)

Naturaliekabinett. Gunnerus - Linné

Mellom utgivelsen av de to hyrdebrevene hadde Gunnerus fått øynene opp for det rike zoologiske og botaniske materiale som hans stift inneholdt. Han hadde også fått brev fra bl.a. presten Skanke i Grytten, som gjorde ham oppmerksom på en manuskriptsamling med naturalhistorisk informasjon. (Midbøe 1960.) En

annen inspirasjonskilde var helt sikkert den danske botanikeren Georg Christian Oeder som foretok undersøkelser i trondheimsregionen i perioden 1758-1760. Oeder og Gunnerus korrespondeerte på 1760-tallet. Det er ikke utenkelig at Gunnerus hadde hentet inspirasjon til sin naturarliseamling fra det naturaliekabinett som var grunnlagt i Halle 1698.

Det var to grunner til at man ønsket å studere naturen: for det første de utilistiske argumente: naturens gaver skulle kartlegges slik at man kunne finne fram til slikt som kunne bidra til rikets velstand. Det andr argumentet er det fysioteologiske som sier at økt innsikt i naturens rike fører en nærmere Gud. Hos Gunnerus ble disse argumentene kombinert med den patriotiske vinklingen. I sitt første brev til Carl von Linné, skriver Gunnerus at han etter sin ankomst til Trondheim har begynt å samle på forskjellige dyr "til Guds eevige Navns priis" og i sitt botaniske hovedverk, Flora norvegica, nevner han nytten og religionen som vesentlige inspirasjonskilder for naturstudier.

Linné og Gunnerus brevvekslet i 12 år, men de traff aldri hverandre. De hadde den dypeste respekt for hverandre og Linné var imponert over Selskabets skrifter. Den svenske biologen var nok misunnelig på Gunnerus som kunne reise og samle inn naturalier i et så stort distrikt. (Gunnerus foretok i alt fire vistasreiser. En reise kunne ta opp til flere måneder.) Linné skriver

Herre min Gud om jag kunnat varit i den situation, att få fölgt Hr. Biskopen på dess visitationer till finmarken, hur hade wij icke skolat roat oss wid stranderne, att se de små diuren uti lithophytis och zoophytis.

Selv om Gunnerus og Linné aldri traff hverandre, sendte Gunnerus studenter til Linné i Uppsala.

Selskabets kontakter. Medlemmenes innsater

Gunnerus korresponderte ikke bare med Linné og Oeder. Blant brevskriverne finner vi vitenskapsmenn fra hele Europa: astronomen og statistikeren Pehr Wargentin, mineralogen Johann E.I. Walch, Gunnerus' gamle lærer Darjes og bergverkdirektør Brünnich, for å nevne noen.

Det kom inn overveldende mye planter og dyr, entusiasmen var stor blant embedsmennene. Problemet var dog at det var en usystematisk innsamlingsvirksomhet, preparatene hadde ikke fått tilstrekkelig konservering. Gunnerus formante og ga instruksjoner. (Aase & Hård 1998.)

En av de flittigste bidragsgiverne var Erich Gerhard Schytte, prest og lege i Alta, som til sist ble professor i teologi i København. Han sendte inn rapporter som senere ble trykket i Selskabets skrifter under den beskjedne tittelen Adskillige Anmærkninger indsendte til biskopen i Trondheim.

Ryktet om at Gunnerus hadde begynt å bygge opp en naturaliesamling spredte seg snart i Skandinaviens lærde kretser. Gunnerus ble invitert til å delta i det som vi skulle kunne kalde for et samlenettverk, hvor man kjøpte og solgte dubletter. I 1762 kom det for eksempel en henvendelse fra Peder Ascanius. Ascanius hadde vært student hos Linné og i 1759 avansert til professor i naturalhistorie og mineralogi ved det nyopprettede Natural- og Husholdningskabinetet på Charlottenborg i København. Grunnstammen til samlingene var materiale fra Ascanius' reiser, men bytte og innkjøp var også viktig. Ascanius vil gjerne vite om Gunnerus har noen mineraler:

Men det Kgl. Cabinet for Nat. hist. holder ieg mig endnu ene til Steenriget, hvortil for petrificaters skyld Musler, Snækker og Polyparier høre, som Originaler af de Kropper der nu findes paa det tørre.

Ascanius gjorde nøyaktige beskrivelser på hvordan konserveringen skal utføres – hvis nå Gunnerus har slikt materiale i sine samlinger. Det er ukjent hva Gunnerus svarte.

Etter Gunnerus' død i 1773 begynte samlingene å forfalle. Jacob von der Lippe Parelius, som hadde vært Gunnerus' personlige assistent med ansvar for konservering og illustrasjoner gjorde nok hva han kunne, men overkom ikke alt. Da han ble utnevnt til Bibliotekar, utarbeidet han i 1770 en oversikt over Selskabets naturalier og bøker. Naturaliesamlingen opptar 23 sider i katalogen, men kun én side omfatter botanikken. Når vi vet at Gunnerus samlet et stort herbarium, kan dette synes merkelig.

Mange personer som var gjester i Selskabet var dels imponert over samlingen, men skuffet over den mangelfulle behandlingen som den var utsatt for. Edward Daniel Clark, professor i mineralogi ved Universitetet i Cambridge, besøkte Selskabet under en reise i Norge i 1799. (Clarke 1819.) Han var dog mer imponert av det skinnflådde lik som lå i en glassmonter enn av den kaotiske mineralsamlingen.

Premieringsvirksomheten

Det utilistiske arbeidet skulle etterhvert bli det dominerende i Selskabet. Allerede da man omarbeidet Selskabets statutter i 1767, var det sendt ut et statuttforslag om husholdningsspørsmål. Stadsfysikus Henrici kommenterte i sitt svar at landhusholdningen og økonomifaget burde ha en sterk plass i et moderne vitenskapesselskap. Man tok også hensyn til hans synspunkter i de endelige statuttene:

"... også det, som kan tjene til at forbedre Land-Huushodningen, F. Ex. Agerdyrkingen, Fiskerierne, og saa videre, bør med Flid drives."

Selv om man i statuttene nevnte grunnleggende og nyttige vitenskaper, så var forskjellen mellom det som i vi idag kalder for grunnforskning og anvendt forskning ikke spesielt stor. Schøning *publiserte "Velmeente Tanker og Agerdørkningens muelige Forbedring i Norge"*, noen år senere skrev Suhm en rekke økonomiske utredninger. Begge hadde mønstergårder utenfor Trondheim, hvor de testet ut sine teorier. Det var Suhm som la fram en plan for et belønningssystem for bøndene:

Ikke med Tvang, men ved Overtalelser, Oppmuntringer og Belønninger..."

skulle de stimuleres til bedre produksjon. I 1772 ble Selskabet pålagt en funksjon som landhusholdningsselskap, idet kongen bevilget 300 riksdaler som skulle deles ut til flinke bønder.

At Selskabet fikk dette pålegg var ikke tilfeldig: på dette tidspunkt hadde fysiokratismen vokst seg sterk på kontinentet og hungersnød i Norge i begynnelsen av 1700-årene gjorde at ideologien fikk fotfeste også her. Det er også mye som tyder på at det fra kongens side var en kompensasjon for det norske universitet som Gunnerus så inderlig gjerne ville ha opprettet, men som ikke ble virkelighet før mange år senere. Ved Gunnerus' død var Selskabet på vei inn i en virksomhet som skulle komme til å bli den dominerende helt til midten av 1800-tallet: Selskabet var blitt et landhusholdningsselskap. Premier ble delt ut til flinke bønder: jordene skulle ryddes for stein, grøfter skulle graves, rovdyr skulle utryddes, spikere og sakser skulle produseres hjemme på garden. Flittige kvinnehende vevet og små tøybiter ble sendt inn i et forsktig håp om premie.

Vi må dessverre konstatere at Selskabets virksomhet som landhusholdningsselskab ikke ble særlig vellykket: hensikten var god og i tråd med tidens ånd, men man savnet kunnskaper om de nye virksomheter som det ble satt opp premie for. Det var ikke før i 1809, da Det Kongelige Selskab til Norges Vel ble etablert, at man fikk en helt annen profesjonalitet innen jordbruksspørsmål. Bøndene hadde svært smale marginer og turde ikke å satse på nytenking innen landbruk. De satset kun på det som svarte seg best. Derfor kan man si at Selskabets tiltak ikke var nyskapende, men tradisjonsforsterkende. Når det gjaldt å spre opplysning, var det ikke helt uinteressant at Norges forholdsvis godt utbygde nett av embedsmenn kunne fungere som Selskabets forlengede arm. William Mead har som tidligere nevnt notert lignende nettverk i Finland, hvor myndighetene brukte medlemmene i det fineske landhusholdningsselskapet til å gi opplysning om fremfor alt potetdyrking og vaksinerings.

Det ble også lyst ut premier for teoretiske besvarelser. De skrifter som kom inn var ubetydelige og ble vurdert som lite nøyaktige og grundig. En av dem som sendte inn besvarelser ved flere anledninger var O. Næve, som også deltok i samtidens økonomiske diskusjon. Han skriver bl.a. om fåreskinn til pels og om tilberedning av sild. Han lover flere og større avhandlinger hvis han blir tildelt

Selskabets pris. Den eneste av oppgavebesvarelsene som virkelig hadde kvalitet, og som inntar en betydelig plass i tidens naturvitenskapelig-økonomiske litteratur var Morten Thrane Brünnichs *Forsøg til Mineralogie for Norge* (1777). Besvarelsen, som ble trykket i Selskabets Skrifter, har et høyt nivå og er skrevet av en fagmann som har et omfattende og solidt materiale å bygge på. (Han var professor i naturhistorie og økonomi ved Københavns universitet og ble i 1791 oberberghauptmann i det søndenfjeldske Norge.)

Ved Universitetsbiblioteket i Trondheim oppbevares Christopher Hammers bok- og manuskriptsamling. Hammer var generalkonduktør (dvs. landmåler) på Hadeland og bodde på gården Melbostad. Han var medlem av Seløskabet og da han døde i 1804, testamenterte han 20.000 riksdaler til Selskabet foruten sine bøker og manuskripter. Han satte som betingelse at manuskriptene skulle gis ut i trykt form. Noen år etter hans død ble det nedsatt en komité for å vurdere utgivelsen, men den konkluderte med at materialet ikke egnet seg for trykking. Men i 2003 vil det bli utgitt et register over Hammers manuskripter. Hammer kan nok betegnes som en dilettant, men hans friske pågangsmot og utrolige arbeidskapasitet imponerer.

Konklusjon

Den danske historieprofessorn Frederik Sneedorff var svært imponert da han en sommerdag i 1790 for første gangen besøkte Trondheim. Han ble vist rundt i byens skoler og besøkte noen av de større eiendommene. Han ble forevist privatbibliotek, naturaliesamlinger og byens trykkeri. Han deltok i diskusjoner om politiske, sosiale og vitenskapelige emner. I et brev hjem til København skrev han entusiastisk at Trondheim var det "*norske Athen, den smukkeste af alle Byer jeg har sett i Norge*". (Lysaker 1988.) Ved et besøk i Selskabet, i Katedralskolens festsal, ble han eskortert av tidligere stiftamtman, general Johan Wibe von der Osten, og ble mottatt av Selskabets vicepreses stiftsprost Christian Fredrik Hagerup. Rundt bordet satt syv herrer: jurist og advokat Thorkel Jonsson Fjeldsted, Trondheimspresten Lorenz Wittrup, presten Jacob von der Lippe Parelius, assessor Wilhelm Frederik Willemsen, handelsmann Hans Carl Knudtzon, assessor Christian Ernst Helzen og til sist presten Frederik Julius Bech. (Aase & Hård 1998.)

Denne lille gruppe kan sies å ha representert kjernen i det trondheimske intellektuelle livet mot slutten av 1700-tallet. De tilhørte alle det høgre borgerskapet. I en allianse mellom økonomisk og kulturelt kapital var det vokst opp et miljø, hvor vitenskapelige og industrielle nyvinninger, moralske problem og politiske begivenheter kunne diskuteres. Likesom i Frankrike og England spilte klubbene, selskapene, salongene og skolenes samlingsaler en svært viktig rolle for diskusjonene av de nye tankene i tiden. (Outram 1995.) Dette fikk rektor for Katedralkolen Laurids Smit til å utbriste:

*Throndhjem er en By, hvor Penge og Rang udgjøre al Værdighed;
Lærdom, naar den ei idetmindste er firet med en av Delene, er*

tildiesat og foragtet.

1700-tallets trondheimskultur forsvant med napoleonskrigene og det selvstendig om enn fattige Norge. Det intellektuelle og finansielle tyngdepunkt flyttet til Christiania for å bli sentrert om det etnisk norske. Kanskje var avstanden fra Trondheim til europeiske lærdomssentra kortere på 1700-tallet enn avstanden til Christiania på 1800-tallet? Vi kan derfor ikke si at 1700-tallets intellektuelle miljø i Trondheim var nasjonsbyggende. Men den var patriotisk fordi den ønsket å fremheve det norske *patria*, men det førte ikke over i nasjonalisme. Det var ikke før mot slutten av 1800-tallet at begrepet nasjonalisme fikk et klart innhold og bidro til nasjonsbyggingen.

Bibliografi

- Clarke, Edward Daniel. Travels in various countries of Europe, Asia and Africa: Part the third. Scandinavia: Section the first. London 1819.
- Gunnerus, J. E. Hans oppvækkelige Hyrdebrev. Tronhjem 1758.
- Jones, Michael. Vitenskap til tjeneste for de nye nasjonalstatene. Eksempler fra geografifaget i Finland og Norge på 1800- og første delen av 1900-tallet. I: S. Helmfrid, red. Regionala samband og cesurer. Mitt-Nordensymposium II. Föreläsningar vid ett symposium i Stockholm 1997. Det Kongelige Norske Videnskabers skrifter 1999:3.
- Landmark, J.D. Om Gunnerus som filosofisk forfatter. I: Johan Ernst Gunnerus 1718 – 26. februar – 1918. Mindeblade utg. av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Trondhjem 1918.
- Lysaker, Sneedorffs reise i Trøndelag 1790. I: Trondhjemske samlinger 1988 s. 123-156.
- Midbøe, Hans. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs historie 1760-1960. Bind 1. Trondheim 1960.
- Nissen, Harald. Skjebnen til noen av 1700-tallsbibliotekene i Trondheim. I: Til opplysning. Universitetsbiblioteket i Trondheim 1768-1993. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs skrifter 1993:1.
- Outram, Dorinda: The enlightenment. Cambr. 1995.
- Sandnes, Jørn. 1814 og 1905 – to cesurer som har preget historiefaget i Norge. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs skrifter 1999:3.
- Shaplin, Steven. Nibbling at the teeth of science: Edinburgh and the diffusion of science in the 1830s". I: Inkster, Ian & Morrell, Jack, eds., Metropolis and province: Science in British culture, 1780-1850. Pilad. 1983.

Supphellen, Steinar. Den historisk-topografiske litteraturen i Norge i siste halvparten av 1700-talet, regionalisme eller nasjonalisme? I: Heimen 1979 XVIII.

Supphellen, Steinar. Den opplyste einevaldsstaten. Foredrag på seminaret: Biskop Gunnerus – samfunn og vitenskaper på 1700-tallet. Arr.: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab og Høgskolen i Agder. Kristiansand 2002.

Aase, Monica og Hård, Mikael. "Det norske Athen". Trondheim som lærdomsstad under 1700-talets andra hälft. I: Lychnos. Årsbok för idé- og lärdomshistoria. Stockholm 1998.

[Monica Aase](#) er førstebibliotekar ved Universitetsbiblioteket i Trondheim med faglig ansvar for Spesialsamlingene, dvs. alt ikke-boklig materiale samt Libri rari (sjeldne bøker). Hun har historie hovedfag og mellomfag i fransk, litteraturhistorie og nordisk. Hun har vært billedredaktør for en rekke verker, bl.a. for Trondheims historie, som ble publisert til byens 1000-årsjubileum i 1997. Hun har flere publikasjoner innen 1700-tallshistorie, men også bibliotekfaglige. Hun har vært ansatt i biblioteket fra 1975.
